

תוכן העניינים

ט	הקדמה
1	מבוא
5	פרק א: הגיור
15	פרק ב: הנישואין האזרחיים
25	פרק ג: הנשיאה בנטל
34	פרק ד: תורתו אוּמְנוּתוּ
40	פרק ה: זאב ז'בוטינסקי והסוציאליזם
54	פרק ו: השמיטה
69	פרק ז: נשים דעתן קלה עליהן
82	פרק ח: העגונות
85	פרק ט: מסירת שטחים לנוכרים
95	פרק י: המרידות
124	פרק יא: הצמחונות
132	פרק יב: פאולוס והדיאלוג בין יהודים לנוצרים בימינו
v	תקציר באנגלית

הקדמה

בתקופה האחרונה שוב סוערות הרוחות בייחוד בגלל המאמץ של מפלגת "יש עתיד" להכריע באמצעות חקיקה בנושאי דת ומדינה השנויים במחלוקת לא רק בין דתיים לחילונים, אלא גם בין דתיים-לאומיים לחרדים, ובקרב החוגים הללו עצמם. כתוצאה מהבחירות האחרונות תפסו החרדים בממשלה החדשה את מקום "יש עתיד" וכל החקיקה בנושאים אלה הולכת ומתבטלת.

המאמר הראשון בקובץ שלפנינו נדפס בשנת 1971 ועסק בשאלת הגיור והנישואין האזרחיים בעקבות העלייה הגדולה מרוסיה והבעיות הדתיות שנוצרו בעקבותיה, שראשיתן בשנת 1967, ממש בזמן שהתחוללה מלחמת ששת הימים. במאמריי הרחבתי בנושאים אלה ועדכנתי את החומר עד לשנת 2015.

כך גם במאמרי החדש בנושא "הנשיאה בנטל", שבו, ובמאמרי הישן "זאב ז'בוטינסקי והסוציאליזם", דנתי בשאלת המשטר הכלכלי והפוליטי העדיף למדינת ישראל: סוציאליזם-קומוניזם או קפיטליזם. מאמרי "תורתו אומנותו" מפרוץ את טענת החרדים שלימוד התורה פוטר את הלומדים מנשיאה בנטל ומעבודה לשם פרנסה. נקל להיווכח שהטענה הזאת מנוגדת לחלוטין לעמדת חז"ל.

מאמרי "השמיטה" נכתב בהקשר לשנת השמיטה הקודמת (2008). במאמר זה הצבעתי על כך ששמיטת הקרקע היא תקנה חקלאית וככזאת היא נהגה גם בקרב הרומאים בעת העתיקה. אבל כיום יש אמצעים אחרים למניעת דלדול הקרקע, ועל כן היא איננה נחוצה עוד. היתר המכירה משפר את המצב, אך יש לאמץ את עמדתו של רבי יהודה הנשיא ולבטל אותה כליל. כתחליף אפשר לערוך טקס סמלי, בדומה לטקסי הבאת הביכורים, הנהוגים גם בקיבוצים חילוניים.

מאמרי "נשים דעתן קלה עליהן" עוסק במספר סוגיות הנוגעות למצבן ולמעמדם של הנשים בעת העתיקה בישראל בהשוואה ליחס אליהן בקרב היוונים והרומאים. במאמר "העגונות" יש דיון בסוגיית הגירושין והעגינות, תוך השוואה למצב בקרב הרומאים. מסתבר שהפרשנות של חז"ל שולטת גם בימים אלה, וחבל.

המאמר על "מסירת שטחים לנוכרים" מברר את הבעיה ההלכתית בסוגיה

זו ודוחה את הפרשנות של רבנים מהמחנה הדתי והחרדי המסתכמת באמירה: "פיקוח נפש דוחה שטחים".

במאמרי "המרירות" טענתי שיש להתייחס למציאות המדינית והצבאית בעולם בימי חז"ל לפני שקובעים את היחס למורדים.

במאמרי "הצמחונות" אני עומד על הטעות של חז"ל בהבנת דברי התורה על התזונה של אדם הראשון. הטעות הזאת משמשת גם בימינו בוויכוח של חסידי הצמחונות (והטבעונות). מלבד ההיבט המוסרי של המתת בעלי חיים לשם אכילת בשרם, טוענים הצמחונים שהצמחונות יפה לבריאות ויכולה לספק מזון לאוכלוסיית העולם הגדלה והולכת, מה שאין כן גידול בעלי חיים.

ואחרון אחרון. במאמרי: "פאולוס והדיאלוג בין יהודים לנוצרים בימינו" אני מנתח את ההתבטאויות אשר הברית החדשה מייחסת לפאולוס ואת הפרשנות האפולוגטית של מלומדים נוצרים, ומגיע למסקנה שאין מקום לדיאלוג כל עוד דבקים הנוצרים בטיעוניהם האנטי-יהודיים של פאולוס.

מבוא

תחילה אסקור בקצרה כמה מחלוקות בפירוש דיני התורה בימים עברו, ובראשן המחלוקות בין הפרושים לצדוקים ולירשיהם הבייתוסים. במחלוקת בעניין אחריות האדון לנזקי עבדו הצדוקים מחייבים את בעלי העבדים לשאת בנזקים שגורמים עבדיהם, ואילו הפרושים פוטרים אותם. עמדת הצדוקים בעניין זה עולה בקנה אחד עם החקיקה שרווחה באותם הימים ביוון וברומי.¹ לעומת זאת, במחלוקת בעניין כתיבת התורה שבעל פה הפרושים, ובעקבותיהם חכמים, התנגדו לכתיבת ההלכות ובכך אימצו את הגישה שרווחה בעולם העתיק, שהתייחסה בשלילה לעצם הכתיבה.² בשמו של האמורא הגדול ר' יוחנן (המאה ה-3 לסה"נ) נמסר: "כותבי הלכות כשורף התורה, והלָיִד מהן אינו נוטל שכר" (בבלי, מסכת תמורה יד ע"ב).

בניגוד לפרושים היה לצדוקים ספר חוקים כתוב ובו פירושים מילוליים לתורה שבכתב: "'עין תחת עין' (שמות כא:כד; ויקרא כה:ב) – הפיל אדם שן חברו יפיל את שנו סמא עין חברו יסמא את עינו, יהו שווים כאחד. 'ופרשו השמלה לפני זקני העיר' (דברים כב:יז) [כדי לברר אם הנערה בתולה] – דברים ככתבן. 'ירקה בפניו' (דברים כה:ט) [מדובר בטקס החליצה] – שתהא רוקקת בפניו".³

בגמרא בבבלי כבא קמא פג ע"ב–ב פד ע"א אנחנו עדים למאמץ של חז"ל להוכיח כי מן ההכרח לפרש את דברי התורה "עין תחת עין – ממון", הניזוק

1 ראו מסכת ידים פ"ד מ"ז, ומאמרי "עוד על ההלכה הצדוקית", קתרסיס מס' 8 (2007), עמ' 13–17. ועיינו גם בספרי העברות בעת העתיקה בישראל, בנצרות הקדומה ובעולם

היווני-הרומי: קווי דמיון ושוני, הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, 2012, עמ' 38–41.
2 ביוון בתקופה הקדומה אנחנו עדים לתקשורת בעל פה ביצירות של משוררים (למשל, הומרוס), בפעילות הפוליטית באתונה הדמוקרטית, ואף בהסתמכות על עדים בחוזים ובצוואות, ולא על מסמכים כתובים. גם במאות ה-5 וה-4 לפסה"נ, כאשר גבר השימוש במילה הכתובה, עדיין לא הייתה המילה הכתובה מקובלת על הכול. בדיאלוג פיידרוס (274c-e–275b) שם אפלטון בפי סוקרטס הסתייגות מהעלאת דברים על הכתב. ראו הערך "Orality" ב-Oxford Classical Dictionary (3rd edition, 1996), p.1072.

3 ראו לנ"ל בהרחבה במאמרי (הערה 1 לעיל), עמ' 18–28.

יקבל פיצוי כספי על הנזק הגופני שנגרם לו. לעומתם אומר ר' אליעזר בן הורקנוס (פעל בשנים 80-110 לסה"נ) "עין תחת עין – ממש", כלומר, יש לעזור את עינו של המזיק. כפי שראינו לעיל, כך פוסקים הצדוקים, כלומר, פירוש דברי התורה על פי הפשט. בפירושו לדברים כב:יז: "ופרשו השמלה לפני זקני העיר", אומר ר' אליעזר: "דברים ככתבם", ממש באותן המילים כמו שמפרשים הצדוקים. בבבלי סוכה כא ע"א מצהיר ר' אליעזר: "לא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם". ובמסכת נדרים פ"ד מ"ג הוא אומר: "מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבן ורבן מרבן עד הלכה למשה מסיני, שעמון ומואב מעשרין מעשר שני בשביעית".

ודוגמא אחרונה. בספר ויקרא (כג:טו) נאמר: "וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה". פירוש התיבה "שבת" היה שנוי במחלוקת בין הפרושים לצדוקים, והיו לכך השלכות לגבי המועדים.⁴ הצדוקים פירשו את תיבת "שבת" באופן מילולי, ולדעתם מתחילה הספירה מחג הפסח לחג השבועות אחרי שבת בראשית. הפרושים טענו לעומתם ששבת פירושה גם חג, ועל כן יש למנות ממחרת היום הראשון של חג הפסח. במבוא לספרו כתב פרופ' יגאל ידין:⁵ "יתר על כן, מתוך ס' היובלות וכתבי הכת [דהיינו, כת מדבר יהודה] עולה, שלא החלו את ספירת העומר למחרת החג, כהלכת הז"ל, ואף לא ממחרת השבת הראשונה שלאחר הפסח, כמנהג הצדוקים הבייתוסים, השומרונים והקראים, כִּי־אם ממחרת השבת הראשונה שלאחר חג המצות כולו, היינו בכ"ו בחודש הראשון".

לעיל ראינו מאפיין נוסף של ההלכה הקדומה, דהיינו, דבקות במסורת הלכתית שבעל פה. ר' אליעזר, בדומה לצדוקים, החזיק בה, וכתוצאה מזה פרצו מחלוקות רבות בינו ובין החכמים ובסופו של דבר בוטלו פסיקותיו ההלכתיות. הדבר קרה במחלוקת על "תנורו של עכנאי",⁶ אשר בסופו של הוויכוח הסוער נאמר: "אותו היום הביאו כל טהרות שטיהר ר' אליעזר ושרפום באש".⁷ בעמודים 309-329 מסכם יצחק גילת את "הלכותיו של ר' אליעזר ביחסן לבית שמאי

4 ראו בבלי מנחות סה ע"א-ע"ב; מגילת תענית פרק א; ספרא אמור פרק יב (מהדורת וויס ק ע"ד). והשוו מ' הרן, אנציקלופדיה מקראית, כרך ז, עמ' 517-520.

5 מגילת המקדש, א, ירושלים תשל"ז, עמ' 95.

6 בבלי, בבא מציעא, נט ע"א-ע"ב.

7 לדיון מקיף במחלוקות הללו ובשיטתו של ר' אליעזר עיינו בספרו של יצחק ד. גילת: משנתו של ר' אליעזר בן הורקנוס ומקומה בתולדות ההלכה, הוצאת דביר, תל-אביב תשכ"ח, עמ' 7-44, ובמאמרו הממצה של י' ברנד: "תנורו של עכנאי" – אגדה בלב פולמוס, תרביץ עה (תשמ"ו), עמ' 437-465.

ולמשנת רבו", דהיינו, רבן יוחנן בן זכאי. בעמ' 324 כותב גילת:

המחלוקת בתנור של עכנאי היתה שיאה של היאבקות ארוכה וממושכת בין רבי אליעזר (ורבו) לבין החכמים ובית הנשיא [דהיינו, רבן גמליאל השני]. ההתעצמות ביניהם היתה מיוסדת בדרך כלל על המאבק בין ההלכה הראשונה, הבאה במסורת השמועה, שר' אליעזר ראה בה יסוד ראשון במעלה, לבין ההלכה האחרונה, המתבססת גם על הדיון העיוני והמדרש כשווי-ערך לשמועה, מתוך מגמה להענות לשאלות חיים ובעיות-חוק המתעוררות מפעם לפעם. גישות שונות אלה ציינו גם את בתי המדרש של בית שמאי ובית הלל בסמוך לחורבן. בית שמאי ייצגו לרוב את ההלכה הקדומה השמרנית, ובית הלל שיקפו את ההלכה האחרונה, המחודשת. הלכותיו של ר' אליעזר תאמו בדרך כלל את המסורת של בית שמאי, ומכאן שמוותיותו, כפי שהודגשה על ידי המקורות התלמודיים. זיקתו של ר' אליעזר לבית שמאי איננה ראשונית, אלא משנית: היא תולדה משיטתו העקרונית, הרואה את ההלכה הקדומה ואת מסורת הקבלה כמוסדה של ההלכה. ההיאבקות בין ר' אליעזר וחכמים קיבלה איפוא תוספת חריפות בהסתרגה במחלוקת בית שמאי ובית הלל. ברם כל זמן שחופש ההוראה בתחום ההלכה היה רווח, ואף "הרוצה לעשות כדברי בית שמאי היה עושה וכדברי בית הלל עושה", לא חרגו הדיונים והוויכוחים מן המקובל ולא חייבו סנקציות מיוחדות. אך קביעת הסייגים (לאחר החורבן) לחופש ההוראה לשם גיבושה של ההלכה והעלאת אחידותה והרחבת פעילות בית הוועד כמוסד קובע ומכריע בחילופי דעות, הדוחה אף שמועות ונוהגים מימים ראשונים, הביאו את הדברים עד למשבר. [העיבו שלי. ד"ר].

בתלמוד ירושלמי נאמר:⁸

אמר ר' יוסי:⁹ בראשונה לא היתה מחלוקת בישראל אלא סנהדרין של ע'א [כלומר, של 71] היתה יושבת בלשכת הגזית... נשאלה הלכה, אם שמעו אמרו להן ואי לא עומדין על המיניין. רבו המזכין-זיכו, רבו מחייבין-חייבו. רבו המטהרין-טיהרו. רבו המטמאין-טימאו. שמשם תורה יוצאה ורווחת לכל ישראל. משרבו תלמדי שמי והלל שלא שימשו רביהן כצורכן, רבו מחלוקות בישראל ונעשו שתי תורות.

8 סנהדרין פרק א, הלכה ו, יט ע"ג. הוצאת האקדמיה ללשון העברית, ירושלים תשס"ח.

9 בן חלפתא. פעל בשנים 135-170 לסה"נ.

בתלמוד ירושלמי (יבמות פ"א ה"ד ג ע"ב) אנו קורין: "אע"פ שנחלקו בית שמי ובית הלל בצרות ובאחיות... ובמקדש בשווה פרוטה והמגרש את אשתו ולנה עמו בפונדק, והאשה מתקדשת בדינר ובשוה דינר – לא נמנעו בית שמי מלישא נשים מבית הלל ולא בית הלל מבית שמאי אלא נוהגין באמת ובשלום, שנאמר 'והאמת והשלום אָהָבו' (זכריה ח:ט).

ובתלמוד בבלי (עירובין יג ע"ב) נאמר: "א"ר אבא אמר שמואל: שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל; הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו. יצתה בת קול ואמרה: אלו ואלו דברי אלהים חיים הן, והלכה כבית הלל.¹⁰ וכי מאחר שאלו ואלו דברי אלהים חיים הן, מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן? מפני שנוחין ועלובין היו ושונין דבריהן ודברי בית שמאי, ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן".

ומה המצב כיום? לא זו בלבד שהרבנים החרדים ממוצא אשכנזי מתנגדים לנישואי חסידיהם עם בני עדות המזרח החרדים, אלא אף מסרבים לקבל את ילדיהם לבתי הספר שלהם. בניגוד לרבנים בני עדות המזרח, אשר בדומה לבית הלל מפרשים את ההלכה לקולא, האשכנזים מפרשים אותה לחומרא. דבר אחד משותף לכולם: הטחת עלבונות וקללות בחילונים וגם בבעלי פלוגתא דתיים. וחבל. נעבור עתה לדיון בנושאים שהזכרנו לעיל.

10 בירושלמי שם הנוסח הוא: "תני: יצתה בת קול ואמרה: אילו ואילו דברי אלהים חיים הן, והלכה כבית הלל לעולם. ואיכן יצאת בת קול? רב ביבי בשם ר' יוחנן אמר: ביבנה יצאת בת קול".

The collection's last article, "Paul and the Jewish-Christian Dialogue," analyzes the expressions that the *New Testament* attributes to Paul, and their apologetic interpretation by Christian scholars. The author concludes that there is no place for a Jewish-Christian dialogue as long as the Christians embrace the anti-Jewish arguments of Paul.

VI ■ Summary

the preferable economic and political regime in Israel is discussed. The alternatives were: a free and competitive Capitalistic market system, or a Socialistic / Communistic one. The author expresses support for the free, open market.

The article, “The Sabbatical Year” (*Shemittah*), during which the fields must be left fallow, points out that this agricultural regulation was designed to prevent the impoverishment of the soil. For the same reason, it was also practiced by the Romans. Today, however, other means of preventing this exist, and therefore it is no longer necessary. The formal permission to sell crops of the seventh year issued by Chief Rabbi Abraham Isaac Kook improved the condition of the farmers during that year, but the position of Rabbi Yehudah Ha-Nasi (the Patriarch) should be adopted instead; the interdiction of the working of the soil in the seventh year should be cancelled absolutely.

The article, “Women are Light-Minded,” analyzes the condition and position of women in Israel, and compares them with the attitude towards women in ancient Greece and Rome. The article on “The Deserted Wife (*Agunah*; Who Cannot Remarry)” discusses divorce and the condition of a wife deserted by her husband in the ancient and modern worlds. It seems, unfortunately, that the interpretation of the Sages still prevails today.

The discussion of “The Transfer of Land to Gentiles” clarifies the *halachic* aspects of this issue, and rejects the interpretation of Orthodox and *Haredi* rabbis that is summarized in the saying, “The saving of life takes precedence over the [retention of the] land.”

The article, “The Rebellions,” argues that one must examine the political and military situation in the world at the time of the Sages before defining his attitude towards the Jews who rebelled against Rome.

In the article on “Vegetarianism,” the error of the Sages in understanding the words of the Torah concerning the diet of Adam, the first man, is discussed. The Sages thought that Adam was a vegetarian. This misinterpretation serves the adherents of vegetarianism today. Apart from stressing the moral aspect of killing animals in order to eat their flesh, the vegetarians claim that vegetarianism is healthy, and that it can supply food for an increasing world population, whereas the raising and consumption of animals cannot.

Summary of

Past Issues and their Current Revivals

Preface

Almost all of the articles in this collection were published between 1971 and 2010, but they have been updated to 2015, following the re-emergence of old controversies. The parties to the controversies include secular Jews, modern Orthodox-nationalist Jews, Orthodox Jews, and extreme-Orthodox (*Haredi*) Jews. In the Introduction, some controversies among the Pharisees, the forerunners of the Sages, and the Sadducees are discussed. The Sadducees held ancient, mostly literal, interpretations of the Hebrew Bible and of the oral traditions, whereas the Pharisees offered new interpretations in order to meet the needs of their day.

The religious problems were raised in Israel after 1967, when large numbers of Russian immigrants entered the country, since many of them were not *halachically* Jewish. The Chief Rabbinate could not cope with their numbers because of the lengthy conversion procedure. The solution offered here is to permit civil marriage, that will also facilitate swifter conversion procedures.

In the articles, “Sharing the Burden,” and “The Torah is his Art,” the demand of the *Haredi* community that *yeshiva* (religious academy) students should be exempt from army service and from working in order to support their families is refuted. The article proves that this *Haredi* demand absolutely negates the position of the Sages.

In “Sharing the Burden,” and in “Ze’ev Jabotinsky and Socialism,”

Contents

Preface	v
Introduction	1
Chapter One: Proselytization	5
Chapter Two: Civil Marriage	15
Chapter Three: Sharing the Burden	25
Chapter Four: The Torah is his Art	34
Chapter Five: Ze'ev Jabotinsky and Socialism	40
Chapter Six: The Sabbatical Year	54
Chapter Seven: Women are Light-Minded	69
Chapter Eight: The Deserted Wife (Who Cannot Remarry)	82
Chapter Nine: The Transfer of Land to the Gentiles	85
Chapter Ten: Rebellions of the Jews	95
Chapter Eleven: Vegetarianism	124
Chapter Twelve: Paul and the Jewish-Christian Dialogue	132